

บทคัดย่อ

ทัศนสถานหญิงเชียงใหม่ เป็น 1 ในเรือนจำที่ทำหน้าที่ดูแลนักโทษหญิง เพื่อให้การดำเนินงานบรรลุตามวิสัยทัศน์และพันธกิจของกรมราชทัณฑ์ดำเนินการฝึกอบรมวิชาชีพต่างๆ ให้กับผู้ต้องขัง เพื่อให้มีทักษะประสบการณ์ มีทางเลือกในการประกอบอาชีพสุจริตภายหลังจากพ้นโทษ วิชาชีพการทอผ้าไทยพื้นบ้านเป็นหนึ่งในวิชาชีพที่ฝึกอบรมวิชาชีพให้ผู้ต้องขัง โดยสอนในการทอผ้าฝ้าย และผ้าชาวเขา (โดยกี่เอว) ซึ่งต่อมาปี พ.ศ. 2556 เริ่มสอนในวิชาชีพทอผ้าไหมขึ้น เนื่องจากทัศนสถานหญิงเชียงใหม่เล็งเห็นความสำคัญของการอนุรักษ์ผ้าไหมไทย รวมทั้งเล็งเห็นว่าผ้าไหมเป็นงานหัตถกรรมที่ทรงคุณค่า เป็นสินค้าที่มีมูลค่าสูงสามารถสร้างรายได้ให้ผู้ต้องขังดูแลตนเองและส่งรายได้เลี้ยงดูแลครอบครัวที่อยู่ภายนอกทัศนสถานได้ นอกจากนี้การทอผ้าไหมเป็นงานที่ต้องอาศัยความประณีตและความพิถีพิถันในทอผ้าไหมอย่างยิ่งยวด จึงเป็นเหมือนการฝึกสมาธิของผู้ต้องขังให้มีจิตใจจดจ่ออยู่กับการทอผ้าไหมแต่ละเส้น เมื่อผู้ต้องขังทอผ้าไหมเสร็จแต่ละผืนจึงมีความภาคภูมิใจอย่างมากต่อตนเองและผลงานของตน ดังนั้นทัศนสถานจึงส่งเสริมให้ผู้ต้องขังได้ฝึกอบรมวิชาชีพทอผ้าไหมขึ้น เป้าหมายของทัศนสถานหญิงเชียงใหม่คือความยั่งยืนของกลุ่มวิชาชีพ “เปลี่ยนนักโทษเป็นนักทอ และจะเปลี่ยนเป็นปราชญ์ทอผ้าไหม” คือ การเปลี่ยนจากนักโทษที่ไม่มีความรู้ในการทอผ้าให้สามารถเป็นคนทอผ้าได้และเปลี่ยนเป็นครูที่มีความรู้พร้อมจะถ่ายทอดให้แก่คนรุ่นต่อไป จึงเกิดงานวิจัยระยะที่ 1 “การพัฒนาหลักสูตรวิชาชีพทอผ้าไหมแบบมีส่วนร่วมของทัศนสถานหญิงเชียงใหม่” ซึ่งผลลัพธ์ (Output) ที่ได้จากงานวิจัย คือ “หลักสูตรวิชาชีพทอผ้าไหมของทัศนสถานหญิง” ที่พัฒนาหลักสูตรฯ ขึ้นมาโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้ต้องขัง ผู้ปกครองโรงงาน และวิทยากร/ผู้เชี่ยวชาญการทอผ้าไหม และได้ขยายการดำเนินงานวิจัยระยะที่ 2 สร้าง “ครูสอนการทอผ้าไหม” ที่ทำให้เกิดการสอนงานต่อให้แก่ผู้ต้องขังรายใหม่อย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง สามารถถ่ายทอดให้กับคนอื่นได้ และให้ผู้ต้องขังเห็นคุณค่าในตนเอง งานในช่วง 2 ควรออกแบบกระบวนการเติมเต็มผู้ต้องขังที่เป็นครูชำนาญการให้มีความเชื่อมั่น (มีทักษะการคิด วิเคราะห์เป็น การสอน) และไม่ยึดติดความรู้อยู่กับคนๆ เดียว ให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ให้กับเพื่อนๆ จากปัญหาและความต้องการ ผลการหารือแนวทางความร่วมมือในการดำเนินงานวิชาชีพทอผ้าไหมของทัศนสถานหญิงเชียงใหม่ ทีมวิจัยจึงเล็งเห็นว่าควรดำเนินการต่อเนื่องจากงานวิจัยระยะที่ 1 (การพัฒนาหลักสูตรการฝึกวิชาชีพทอผ้าไหมแบบมีส่วนร่วมของทัศนสถานหญิงเชียงใหม่) ตามแผนที่วางไว้สู่เป้าหมายความยั่งยืนของกลุ่มวิชาชีพทอ ผ้าไหม ทัศนสถานหญิง โดยงานระยะที่ 2 เป้าหมายคือเพื่อเสริมสร้างความแข็งแกร่งของฐานการผลิต (การทอผ้าไหม) โดยการสร้างความชำนาญการให้ผู้ต้องขัง (ครูสอนการทอผ้าไหม) พร้อมทั้งจะถ่ายทอดสู่คนอื่นต่อไป ใช้กระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วม โดยให้ผู้ต้องขัง ผู้อำนวยการเจ้าหน้าที่ และอาจารย์ผู้สอนหรือปราชญ์ชาวบ้าน รวมถึงภาคีหน่วยงานต่างๆ ได้มีส่วนร่วมในการร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ ร่วมสรุปบทเรียนในกระบวนการดำเนินงานวิจัย มาวางแผนในการสร้างครูทอ ผ้าไหม ดังนั้นจึงเป็นการทำวิจัยเรื่อง “แนวทางการพัฒนาผู้ต้องขังให้เป็นครูสอนทอผ้า

ใหม่แบบมี ส่วนร่วมของทัศนสถานหญิงเชียงใหม่” ซึ่งมีวัตถุประสงค์ของงานวิจัยคือ (1) เพื่อพัฒนาผู้ต้องขังให้เป็นครูสอนการทอผ้าไหมด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของกลุ่มวิชาชีพทอผ้าไหม ทัศนสถานหญิงเชียงใหม่ (2) เพื่อประเมินศักยภาพของการพัฒนาครู (ผู้ต้องขัง) สอนการทอผ้าไหม (3) เพื่อค้นหามาตรฐานการสร้างครุต้นแบบการทอผ้าไหมของทัศนสถานหญิงเชียงใหม่ (4) เพื่อสร้างต้นแบบครู (ผู้ต้องขัง) สอนการทอผ้าไหมของทัศนสถานหญิงเชียงใหม่ เป็นงานวิจัยแบบผสมวิธี (Mixed Method Research) คือ การวิจัยเชิงคุณภาพ (Quality Research) และงานวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Research) โดยกลุ่มตัวอย่างแบ่งออกเป็น 4 กลุ่มได้แก่ กลุ่มที่ 1 ผู้ต้องขัง (ครูสอนทอผ้าไหม) กลุ่มที่ 2 ผู้ต้องขัง (ผู้เรียนใหม่) กลุ่มที่ 3 เจ้าหน้าที่ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการทำงานของกลุ่มทอไหมทัศนสถานหญิงเชียงใหม่ กลุ่มที่ 4 อาจารย์ผู้สอน/วิทยากรผู้ให้ความรู้การทอผ้าไหม มีขั้นตอนหลักการดำเนินงานวิจัย 9 ขั้นตอน คือ (1) การเตรียมความพร้อม ทบทวนสถานการณ์ภายในโรงงาน (2) คัดเลือกครูสอนทอผ้าไหม (3) ศึกษาและวิเคราะห์ความจำเป็นและความต้องการของครูสอนทอผ้าไหมเพื่อเตรียมพร้อมเป็นครูสอน (4) วางแผนการพัฒนาครูสอนทอผ้าไหม (5) เสริมทักษะความชำนาญในการทอผ้าไหมและทักษะการถ่ายทอดความรู้ (6) คัดเลือกผู้เรียนใหม่ (7) ฝึกปฏิบัติการเป็นครูสอนทอผ้าไหม (8) ประเมินหลังการเสริมทักษะความชำนาญ (9) ถอดบทเรียนแนวทางการพัฒนาผู้ต้องขังเป็นครูสอนการทอผ้าไหมและมาตรฐานการสร้างครุต้นแบบการทอผ้าไหมของทัศนสถานหญิงเชียงใหม่

ผลการศึกษาแนวทางการพัฒนาผู้ต้องขังให้เป็นครูสอนทอผ้าไหมแบบมีส่วนร่วมของทัศนสถานหญิงเชียงใหม่ พบว่าสถานการณ์ในโรงงานทอผ้ามีผู้ต้องขัง จำนวน 87 คน แบ่งเป็นผู้ต้องขังทอผ้าฝ้าย จำนวน 50 คน ผู้ต้องขังทอผ้าไหม จำนวน 35 คน และผู้ต้องขังที่เข้ามาในกลุ่มใหม่ (ยังไม่ได้เริ่มทอผ้า) จำนวน 2 คน ปัจจุบันมีกี่ทอผ้าไหม จำนวน 30 หลัง และกี่ทอผ้าฝ้าย จำนวน 11 หลัง รายได้จากกลุ่มวิชาชีพทอผ้าไหม ส่วนใหญ่มาจากการทองานจ้าง แต่ผ้าไหมที่ทอเสร็จแล้วยังขายได้น้อย เพราะขาดการประชาสัมพันธ์ รูปแบบการเรียนการสอน เป็นการสอนแบบประกบ ตัวต่อตัว “ถ้าขั้นตอนไหนคนขาด ก็จะทำให้คนใหม่เข้าฝึกปฏิบัติแบบตัวต่อตัว” ไม่มีกระบวนการสอน ปัญหาของการเรียนการสอน คือ ปัญหาเรื่องภาษาของผู้ต้องขังทั้งคนเรียนและคนสอนใช้ภาษาในการสื่อสารไม่ตรงกัน ปัญหาเรื่องสื่อการสอนและวิธีการสอน ซึ่งขาดอุปกรณ์การเรียนการสอน ปัญหาจากผู้ต้องขังที่จะเป็นครู มีจำนวนน้อย และขาดการสอนการแก้ไขปัญหาในแนวทางที่ถูกต้อง “หรือ “ขาดระบบการเรียนการสอนแบบเป็นขั้นเป็นตอน” ปัญหาเรื่องสถานที่ไม่เอื้ออำนวยไม่มีพื้นที่เฉพาะสำหรับการเรียน ปัญหาเรื่องผู้เรียนใหม่ มีจำนวนน้อย ขาดความพร้อมทางสภาพจิตใจ ขาดความตั้งใจ ปัญหาเรื่องอุปกรณ์ทอผ้าไหม ถูกเคลื่อนย้าย สภาพไม่พร้อมใช้งาน เสื่อมสภาพ ปัญหาเรื่องสุขภาพของครูสอนทอผ้าไหม ความคาดหวังต่อรูปแบบการเรียนการสอนทอผ้าไหมในอนาคต *มุมมองของผู้ปกครองโรงงาน* คือ “ขาดคนในขั้นตอนไหนก็ให้ครูในแต่ละขั้นตอนสอนในขั้นตอนนั้นเลย” และ “รู้ทุกขั้นตอนแต่อาจจะไม่ต้องทำเป็นทุกขั้นตอน” *มุมมองของครูสอนทอผ้าไหม* เสนอแนะว่าวิธีการสอนควรจะแนะนำให้รู้จักอุปกรณ์ สาธิต ผู้เรียนลงมือปฏิบัติ และตรวจประเมินผลงานของผู้เรียน

มุมมองของผู้เรียน “อยากให้สอนตั้งแต่ขั้นตอนแรก ทำให้ดูทุกขั้นตอน อยากลงมือทำด้วย ชอบปฏิบัติไม่เน้นทฤษฎี อยากได้วิธีการที่ง่ายเอาที่เข้าใจ เนื้อๆ”

ได้คัดเลือกครูสอนทอผ้าไหม และการประเมินก่อนการเสริมสร้างทักษะความชำนาญด้านการทอผ้าไหมใช้วิธีซักถามผู้ต้องขังรายบุคคลแยกในแต่ละขั้นตอนโดยวิทยากร (อ.ปรีชาเกียรติ บุญเกียรติ) มีครูสอนการทอผ้าไหมจำนวน 14 คน เมื่อศึกษาและวิเคราะห์ความจำเป็นและความต้องการพัฒนาครูสอนทอผ้าไหม สรุปได้ว่า ในมุมมองของวิทยากร (อ.ปรีชาเกียรติ) เสนอแนะว่า ควรเพิ่มความรู้เรื่องเส้นไหม น่าจะต้องเห็นของจริงของเส้นไหมหลากหลายรูปแบบ ควรมีอุปกรณ์เสริมการทำงานของครูสอนฯ เพื่อให้การทำงานง่ายขึ้น ควรฝึกเทคนิคการทำงานที่ทำให้ทำได้เร็วขึ้น มีประสิทธิภาพ ควรเพิ่มทักษะการถ่ายทอดความรู้ การเรียบเรียงคำพูดในการสอน ในมุมมองจากผู้ต้องขัง (ครูสอนทอผ้าไหม) มีความต้องการเสริมทักษะคือ อยากได้เทคนิคในขั้นตอนการทอผ้า หลังจากนั้นจึงได้วางแผนและดำเนินการพัฒนาผู้ต้องขังให้เป็นครูผู้สอน (เสริมสร้างทักษะความชำนาญการในกระบวนการทอผ้าไหม ระยะเวลาอบรม 63 วัน ช่วงเดือนธันวาคม 2560 – มีนาคม 2561 และเสริมสร้างทักษะการถ่ายทอดที่ดีและคุณลักษณะความเป็นครูที่ดี) ระยะเวลาอบรม: 3 วัน

หลังจากผู้ต้องขัง (ครูสอนการทอผ้าไหม) ได้รับการเสริมสร้างทักษะความชำนาญด้านการทอผ้าไหมและทักษะการถ่ายทอดที่ดีและคุณลักษณะความเป็นครูที่ดีแล้ว จึงได้ฝึกปฏิบัติการสอนผู้ต้องขัง (ผู้เรียนใหม่) จำนวน 14 คน สอนผู้เรียนใหม่ทอผ้าไหมยกดอก “ลายพิกุลดอกเล็ก” เดือนมิถุนายนถึงเดือนพฤศจิกายน 2561 จากประสบการณ์ที่ผ่านมาในสร้างผู้ต้องขังเป็นครูสอนทอผ้าไหม จึงได้ถอดบทเรียนร่วมกันเป็นแนวทางการพัฒนาครูต้นแบบ ได้ว่า

มาตรฐานการสร้างครูต้นแบบ (คุณสมบัติของครู) คือ ใจเย็น มีเวลาให้กับผู้เรียน ครูควรระมัดระวังคำพูด และการปฏิบัติตัวต่อผู้เรียน รวมทั้งไม่ใช้อารมณ์กับผู้สอน รับฟังความคิดเห็นของผู้เรียน เปิดโอกาสในการให้นักเรียนได้ฝึกฝน ได้เรียนรู้ ถึงแต่นักเรียนจะไม่ถนัดในขั้นตอนนั้น ชื่นชมหรือให้กำลังใจกับผู้เรียน อย่าติผลงานของผู้เรียนมากเกินไป อาจจะทำให้ผู้เรียนเกิดความท้อแท้ได้ ครูควรสังเกตอารมณ์ของผู้เรียน

ลักษณะของผู้เรียนที่ดี คือ ผู้เรียนต้องมีความนอบน้อมเคารพครู ตั้งใจเรียน/ สนใจเรียน/ ใฝ่หาความรู้ ผู้เรียนต้องกล้าถามในสิ่งที่ไม่รู้และไม่เข้าใจ เวลาครูติ อย่างน้อยใจ/ ต้องเพิ่มให้อ่าน เรียนรู้มากขึ้นกว่านี้ ต้องอย่าหงุดหงิดใส่อาจารย์ ผู้เรียนต้องสนใจทุกขั้นตอน

แนวทางการพัฒนาครูต้นแบบของทัณฑสถานหญิงเชียงใหม่ การจัดอบรมพัฒนาครูสอนทอผ้าไหม ปีละ 1 ครั้ง มี 2 กิจกรรมย่อย (1) กิจกรรมฝึกอบรมเพื่อให้ความรู้และทักษะการทอผ้าไหม ผู้เข้าอบรมรุ่นละ 40 คน เป็นผู้ต้องขังในโรงงานทอผ้าที่ยังไม่เคยเข้าร่วมอบรม โดยครูสอนรุ่นที่ 1 และครูรุ่นที่ 2 เป็นวิทยากรฝึกอบรมให้ โดยแบ่งผู้เข้าอบรมตามความถนัด และให้เลือกเรียนเฉพาะในขั้นตอนตามความสนใจ แต่ไม่ได้เรียนครบทุกกระบวนการตั้งแต่การถักถึงการทอผ้า เช่น ผู้ต้องขังสนใจเรียนการสาวไหม ก็จะไปเรียนกับครูสอนสาวไหม วัตถุประสงค์การฝึกอบรม คือ

เพื่อให้รู้และเข้าใจกระบวนการทอผ้าไหมในขั้นตอนที่สนใจ (2) กิจกรรมฝึกอบรมเพื่อพัฒนาให้เป็น **ครูสอนทอผ้าไหมรุ่นใหม่** โดยครูรุ่นที่ 1 และรุ่นที่ 2 ร่วมกันคัดเลือกผู้ต้องขังที่มีศักยภาพจะเป็นครูสอนทอผ้าในอนาคต จำนวน 15 คน วัตถุประสงค์การฝึกอบรม คือ เพื่อเพิ่มทักษะการทอผ้าไหมและทักษะการถ่ายทอด เตรียมความพร้อมก่อนฝึกปฏิบัติการสอน